

УДК 159.923 (043.5)

Барінова Л. Я.

аспірант кафедри диференціальної і спеціальної психології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
e-mail: linaod@mail.ru

ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню феномена психологічної компетентності як інтегрального особистісного конструкту, який є інноваційним та недостатньо представленим у вітчизняній психології. У статті розкриваються погляди вітчизняних та зарубіжних вчених на структуру компетентності, її найбільш повне визначення, наводиться авторська позиція щодо досліджуваної дефініції: окремі компетенції як деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення проявляються у цілісній психологічній компетентності особистості.

Ключові слова: становлення особистості, компетентність, компетенція, структура компетентності, компетентнісний підхід.

Постановка проблеми. Повноцінне існування в соціумі практично неможливе без реалізації її внутрішнього потенціалу, що передбачає пізнання суб'єктом себе через розвинену систему оцінних ставлень до себе як до особистості та прагнення до гармонійного співіснування з оточуючими, з самим собою, зі спільнотою взагалі (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, Р. О. Ануфрієва, Г. О. Балл, Ф. Баррон, І. Бергер, Л. В. Виноградова, Є. І. Головаха, Є. О. Донченко та ін.).

У зв'язку з цим найбільш актуальною та востребуваною з точки зору коректувальної, реабілітаційної та взагалі наукової позиції стає необхідність дослідження психологічної компетентності як інтегрального особистісного конструкту.

Аналіз досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури з даної проблеми показав всю складність, багатовимірність й неоднозначність дефініцій «компетенція» та «компетентність», оснований на них підходу до процесу і результату становлення особистості, а також необхідність аналітичного розгляду компетентнісного підходу, який активно впроваджується в сучасну психологію особистості.

Особливу складність, на наш погляд, являє загальнопсихологічна дефініція «компетентність»/«компетенції», які можуть позначати різні явища: мисленнєві дії (процеси, функції), особистісні якості людини, мотиваційні тенденції, ціннісні орієнтації (настанови, диспозиції), особливості міжособистісної та конвенційної взаємодії, практичні уміння, навички тощо.

Компетентність — готовність суб'єкта ефективно організовувати внутрішні та зовнішні ресурси для постановки та досягнення цілі. Під внутрішніми ресурсами розуміють знання, уміння, навички, надпредметні уміння, компетентності (способі діяльності), психологічні особливості,

цінності тощо. Компетентності — це якості, набуті через проживання ситуацій, рефлексію досвіду.

Постановка проблеми. Ми дотримуємося наукової позиції, що окремі компетенції як деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення (знання, уявлення, алгоритми дій, системи цінностей та ставлень) проявляються у цілісній психологічній компетентності особистості. Наше дослідження даної проблеми дозволяє припустити, що в процесі індивідуального розвитку у людини повинна бути сформована деяка цілісна соціально-психологічна якість, що дозволяє успішно реалізовувати свій особистиний потенціал, взаємодіяти з іншими людьми, адекватно вирішувати стандартні та особливо нестандартні завдання, які потребують творчості, переживати почуття внутрішнього комфорту та психологічної захищеності. Ця інтегральна якість і визначається нами як цілісна інтегральна психологічна компетентність людини.

Основна мета статті полягає в операціоналізації феномена психологічної компетентності особистості та виділенні її основних структурних компонентів.

Виходячи з теоретико-методологічних передумов дослідження психологічної компетентності, а саме, з тези Б. Г. Ананьєва про те, що людина є суб'єкт спілкування, пізнання, праці; основних положень теорії В. М. Мясіщєва про те, що людина проявляється в системі відношень до суспільства, інших людей, до себе, до праці; акмеологічного вектора дослідження компетентності (Н. В. Кузьміна, О. О. Деркач), нами були умовно виділені три основні підвиди компетентнісного підходу суб'єкта:

- до самого себе як до особистості, як до суб'єкту життєдіяльності;
- до взаємодії людини з іншими людьми;
- до діяльності людини, що проявляється у всіх її типах і формах.

В соціальному плані компетентність можна розглядати як «грамотну поведінку» або здібність оптимально використовувати власні індивідуальні характеристики для конструктивної взаємодії зі світом [1; 4]. У цьому сенсі цікавою є трактовка компетентності запропонована Дж. Равеном: компетентність — це специфічна здібність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній галузі, яка містить вузькоспеціальні знання, специфічні предметні навички, способи мислення, та розуміння відповідальності за свої дії [4]. Бути компетентним фотографом, вченим, батьком, керівником, людиною взагалі — означає мати специфічні компетенції різного рівня (спостерігати, бути глибоко зануреним у предмет, самостійно ставити питання, вміти доказувати власну правоту, долати міжособистісні конфлікти тощо) [цит. за 1].

Компетентність, на думку Дж. Равена, містить в собі велику кількість компонентів, деякі з яких відносно незалежні один від одного. Причому одні компоненти відносяться переважно до когнітивної сфери, інші — до емоційної і т. д., вони можуть замінювати один одного в якості складових ефективною поведінки особистості [4].

Дж. Равеном були виділені такі 37 видів компетентностей: тенденція до більш ясного розуміння цінностей та настановок відносно конкрет-

ної цілі; тенденція контролювати свою діяльність; залучення емоцій до процесу діяльності; готовність та здібність навчатися самостійно; пошук та використання зворотного зв'язку; впевненість в собі; самоконтроль; адаптивність: відсутність почуття безпорадності; схильність до розмірковування про майбутнє: звичка до абстрагування; увага до проблем, пов'язаних з досягненням поставлених цілей; самостійність мислення; оригінальність; критичне мислення; готовність вирішувати складні питання; готовність працювати над чимось, що є спірним і таким, що викликає неспокій; дослідження оточуючого середовища для виявлення його можливостей і ресурсів (як матеріальних, так і людських); готовність покладатися на суб'єктивні оцінки та йти на помірний ризик; відсутність фаталізму; готовність використовувати нові ідеї та інновації для досягнення цілі; знання того, як використовувати інновації; впевненість у благоприємному ставленні суспільства до інновацій; настанова на взаємний вииграш та широту перспектив; наполегливість; використання ресурсів; довіра; ставлення до правил як вказівок щодо бажаних способів поведінки; здібність приймати рішення; персональна відповідальність; здібність до спільної роботи заради досягнення цілі; здібність спонукати інших людей працювати разом заради досягнення поставленої цілі; здібність слухати інших людей та приймати до уваги те, що вони говорять; прагнення до суб'єктивної оцінки особистісного потенціалу співпрацівників; готовність дозволяти іншим людям приймати самостійні рішення; здібність розв'язувати конфлікти; здібність ефективно працювати в якості підлеглого; терпимість відносно різних стилів життя оточуючих; розуміння плюралістичної політики; готовність займатися організаційним та суспільним плануванням [4].

Виклад основного матеріалу. На наш погляд, методологічна помилка багатьох пропонованих в даний час теоретичних підходів до вивчення компетентності полягає в їхній надмірності. Дослідники складають довгі списки компетенцій, не замислюючись про те, що особистість людини цілісна. Також важливо задуматися про те, яким чином компетенція може бути зміряна і чи не охоплює вона весь період життя людини.

Ми, услід за І. О. Зимньою, диференціюємо поняття «компетентність» та «компетенція»: поняття компетентності порівняно з компетенцією ширше, воно містить мотиваційний, регулятивний компоненти та компонент ставлення. Фактично, компетенція — це «програма», на основі якої розвивається компетентність [2].

І. О. Зимня виділяє основні компетенції, які можуть характеризувати загальну психологічну компетентність особистості та містять:

- а) готовність до прояву компетентності (мотиваційний аспект);
- б) володіння знанням змісту компетентності (когнітивний аспект);
- в) досвід прояву компетентності у різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях (поведінковий аспект);
- г) ставлення до змісту компетентності та об'єкта її застосування (ціннісно-смысловий аспект);
- д) емоційно-вольова регуляція процесу та результату прояву.

Ці компетенції, проявляючись у поведінці, діяльності людини, поступово стають її особисті с ними якостями, властивостями.

Відповідно, вони стають компетентностями, які характеризуються і мотиваційними, і смисловими, і регуляторними складовими поряд з когнітивними (знанням і досвідом).

Різноманітність та багатозначність поняття «компетентність» знайшли своє відображення в різних підходах до вивчення даного феномена, які, в основному, торкалися професійної діяльності (У. Дж. Дункан, Е. Ф. Зеєр, В. І. Маслов, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, Г. М. Павлова, Е. Е. Симанюк та ін.)

Як правило, під компетентністю у професійному контексті розуміють володіння фахівцем набору необхідних для його роботи компетенцій, або відповідність даного фахівця вимогам його посади, або здібність фахівця ефективно здійснювати свою професійну діяльність.

Найбільш значимим (системоутворюючим) елементом професійної моделі компетентності вважається алгоритм ефективної діяльності фахівця — його технологія, «ноу-хау», оскільки у будь-якій діяльності, яку здійснює фахівець, завжди можна побачити певну структуру. Саме обраний алгоритм призводить до запланованого результату, а уся решта компонентів компетенції (знання, навички, настанови) по відношенню до нього є допоміжними. Причому алгоритм цей повинен бути достатньо складним, варіативним та індивідуалізованим. І чим вище кваліфікація фахівця, чим складніше його діяльність, чим невизначеніше за умову цієї діяльності, тим більш складний, більш варіативний і більш індивідуалізований алгоритм потрібний.

Основними елементами професійної компетентності вважаються:

1) алгоритм ефективної діяльності — послідовність кроків та їхній характер, оптимальні для досягнення запланованого результату в даних умовах;

2) теоретичні знання — систематизована інформація про виконувану діяльність та її умови (теоретичні знання необхідні для усвідомленого формування навичок і варіативного застосування алгоритму ефективної діяльності);

3) психологічні настанови — розуміння смислу здійснюваної діяльності, позитивне ставлення до неї, упевненість у своїх силах;

4) уміння і навички — набір «програм», що дозволяють ефективно реалізовувати алгоритм ефективної діяльності;

5) особистісні і професійні якості — забезпечують якість, а часто і саму можливість реалізації усіх виконуваних дій. Від умінь і навичок особистісні і професійні якості відрізняються своєю відносною неспецифічністю;

6) професійний досвід — забезпечує стабільність і економічність реалізації вибраного алгоритму діяльності, особливо у складних умовах (на тлі втоми, за наявності перешкод, після довгих перерв і т.п.).

Найбільш близьким до нашого розуміння психологічної компетентності як індивідуальної характеристики особистості є підхід О. М. Сартакової, яка виділяє в окремий конструкт соціально-особистісну компетентність,

яку визначає як складне системне утворення, що сприяє саморозвитку і самореалізації особистості, її успішній життєдіяльності у соціальній взаємодії [цит. за 1].

Соціально-особистісна компетентність відносяться автором до сфер «Я — Ми» та «Я — Я».

Соціально-особистісна компетентність в період дитинства — це інтеграційна характеристика особистості, що відбиває систему знань, умінь і навичок, необхідних особистості для моделювання своєї поведінки і орієнтування в соціальному просторі; уміння адекватно сприймати навколишню дійсність; будувати систему стосунків і спілкування з навколишніми людьми з урахуванням соціальної ситуації.

Соціально-особистісні компетенції — це сукупність компетенцій, що відносяться до самої людини як до особистості і до взаємодії особистості з іншими людьми, групою і суспільством [4]. Вона включає компетенції:

1. **Персональну (особистісну)**, яка розглядається як готовність до збереження психічного і фізичного здоров'я, до постійного підвищення кваліфікації і як потреба в самопізнанні, саморозвитку, самоактуалізації. До її складу входять: готовність до самостійної роботи, уміння управляти своїм часом, планувати і організовувати діяльність; готовність до постійного саморозвитку, уміння вибудовувати стратегії особистого і професійного розвитку і навчання.

2. **Комунікативну**, яка розглядається як володіння усним і письмовим спілкуванням на різних мовах, у тому числі через Internet, як готовність до взаємодії і співпраці з іншими членами суспільства, групою. У її складі: володіння прийомами професійного спілкування; уміння будувати міжособові стосунки, працювати в гурті, конструктивно вирішувати конфліктні ситуації і поважати точку зору іншого з цього питання.

3. **Інформаційну**, яка розглядається як критичне ставлення до інформації, поширюваної ЗМІ. У її складі: уміння самостійно збирати, зберігати, аналізувати, перетворювати (робити висновки, будувати прогнози, отримувати нові знання шляхом аналізу і синтезу різних відомостей і т. д.) і передавати інформацію.

Взагалі, у структуру цих компетенцій входять такі особистісні якості, як навчаність, організованість, самостійність, відповідальність, самоконтроль і самопланування, потреба в реалізації свого особистісного потенціалу, надійність, почуття обов'язку, орієнтації на цінності, терпимість, толерантність, космополітизм, гуманність, загальна культура.

Висновки. Незважаючи на практичне значення і безперечний науковий інтерес до проблеми компетентності, в більшості випадків дослідники обмежувалися вивченням набору професійно-важливих якостей, особливостей їх формування і оцінки, часто ототожнювали поняття професійної компетентності і професіоналізму.

Перспективи подальших досліджень. Залишилися не розкритими питання, що стосуються загальнопсихологічного, універсального розуміння компетентності, її внутрішньої моделі, що дозволяє особистості не тільки успішно адаптуватися до будь-яких умов і нових обставин, але і зберігати

при цьому свій індивідуальний, соціальний, валеологічний і внутрішньо-сімейний статус. Ось чому постановка проблеми психологічної компетентності особистості є актуальною, а розробка її моделі вимагає окремого наукового дослідження.

Список використаних джерел та літератури

1. Борисова Е. М. О роли профессиональной деятельности в формировании личности / Е. М. Борисова // Психология формирования и развития личности / [Под ред. Л. И. Анцыферовой]. — М.: Наука, 1981. — С. 159–177.
2. Зимняя И. А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека / И. А. Зимняя // Интернет-журнал «Эйдос», 2006, май. <http://www.eidos.ru/journal/2006/0504.html>
3. Митина Л. М. Психология развития конкурентоспособной личности / Л. М. Митина. — М. : МПСИ ; Воронеж : НПО «МОДЕК», 2002. — 400с.
4. Равен Дж. Выходя за рамки стандарта «3 Rs» (чтение, письмо, арифметика): достижение и оценивание более широких целей в сфере образования / Дж.Равен // Метод проектов. — Минск: БГУЦПРО, 2003.

References

1. Borisova E. M. O roli professionalnoy deyatelnosti v formirovanii lichnosti [About the role of professional activity in forming of personality], 1981, p. 159–177.
2. Zimnyaya I. A. Obshchaya kultura i socialno — professionalnaya kompetentnost cheloveka [General culture and socially-professional competence of man], 2006.
3. Mitina L. M. Psihologiya razvitiya konkurentosposobnoy lichnosti [Psychology of development of competitive personality], 2002, 400p.
4. Raven Dg. Vihodiya za ramki standart «3 Rs» (cshteniye, pismo, arifmetika) : dostigeniye i ocenivaniye bolee shirokih celey v sfere obrazovaniya [Being beyond a standard «3 Rs» (reading, letter, arithmetic) : achievement and evaluation of more wide aims in the field of education], 2003.

Барінова Л. Я.

аспірант

кафедры дифференциальной и экспериментальной психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ЛИЧНОСТИ

Резюме

Статья посвящена теоретическому обоснованию феномена психологической компетентности как интегрального личностного конструкта, являющегося инновационным и недостаточно представленным в отечественной психологии. В статье раскрываются взгляды отечественных и зарубежных ученых на структуру компетентности, ее наиболее полное определение, приводится авторская позиция относительно исследуемой дефиниции: отдельные компетенции как некоторые внутренние, потенциальные, скрытые психологические новообразования проявляются в целостной психологической компетентности личности.

Ключевые слова: становление личности, компетентность, компетенция, структура компетентности, компетентностный подход.

Barynova L. Y.

post-graduate student

Department of differential and special Psychology

Odessa I. I. Mechnikov National University

PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF PERSONALITY

Abstract

The article is sanctified to the theoretical ground of the phenomenon of psychological competence of personality, that is innovative and presented not enough in home psychology.

The article is dedicated to theoretical ground of the phenomenon of psychological competence of personality. This topic is innovative and it is presented insufficiently in home psychology.

Competence represents willingness of a subject to effectively organize internal and external resources to set and achieve goals. Internal resources are defined as knowledge, skills, competences (ways of different activities), psychological characteristics, values, etc. Competence is a quality which is acquired through residence situations and reflection of experience.

The author's scientific position states that individual competences as some internal potential hidden psychological neoplasms (knowledge, ideas, sequence of actions, values and attitudes) are shown in a coherent psychological competence of an individual. The study of this problem suggests that a cohesive social psychological quality is to be formed while a personality is being developed. This quality is creating a comfortable environment to successfully realize some certain potential, interaction with others, adequate resolution of standard and non-standard situations which require creativity, experience of inner comfort and psychological security. Thus this particular integrated quality defines a complete integrated human psychological competence.

Redundancy is a common mistake of the majority of current theoretical approaches to study competence. Researchers make long lists of competences without taking into consideration the fact that human personality is cohesive.

Key words: development of personality, competence, structure of competence, approach of competence.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2014